

УДК 811.161.2'276.6:001.895

А.М. ВАРИНСЬКА
Н.М. КОРНОДУДОВА
м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОРСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті обґрунтовано появу інновацій у сучасній українській морській термінології; звернено увагу на чинники, що сприяли виникненню новотворів; проаналізовано й наведено приклади інновацій, утворених із використанням абревіацій, метафор, запозичень і складних багатокomпонентних моделей.

Ключові слова: інновація, термін, сучасна українська морська термінологія, морська галузь, термін-словосполучення, неологізм, абревіатура, метафора, запозичення.

Термінологічна система сучасної української морської термінології (далі – СУМТ) є рухливим шаром лексичної системи загальнонародної української мови. Дослідники свідчать, що «переважна більшість неологізмів (до 90%) – це терміни» [29, с. 377], а «нові поняття, що постають у науці, вимагають нових слів для називання» [23, с. 91].

Новизна запропонованої розвідки полягає в тому, що в ній уперше схарактеризовано інноваційні утворення, на прикладі яких показано динаміку розвитку СУМТ. Джерелом інновацій у СУМТ послуговували сучасні морські словники [26; 28], Національні стандарти України [9 – 11], а також навчальні посібники й підручники для вищих морських навчальних закладів України [2; 5; 8; 15; 30].

Розвиткові новотворення в термінології присвятили свої праці такі відомі мовознавці, як К.Г. Городенська [7], М.П. Кочерган [20], І.П. Ющук [31], О.І. Пономарів [23], Л.О. Симоненко [25], Г.С. Онуфрієнко [22], Ю.О. Карпенко [14], Л.А. Васенко [6], М.С. Зарицький [13], С.І. Дорошенко [12], тощо.

Окремі питання походження та функціонування української термінології, її складу й етапів становлення підлягали аналізу в наших попередніх дослідженнях [3; 4; 16 – 19].

Мета статті – обґрунтувати особливості появи й функціонування інновацій у СУМТ. Це й зумовило конкретні завдання, серед яких: спираючись на матеріали, присвячені морській галузі, виокремити інновації, що набули поширення; з огляду на теорії та класифікації, запропоновані науковцями, проаналізувати функціонування інновацій у СУМТ.

© А.М. ВАРИНСЬКА, Н.М. КОРНОДУДОВА, 2019

Морська термінологія сучасної української літературної мови «зараз перебуває у стані інтенсивної динаміки [22, с. 319]. Цей процес пов'язаний із прискоренням темпу розвитку світової морської галузі та «супроводжується появою термінів-неологізмів» [23, с. 91].

До загальномовних неологізмів, найістотнішою ознакою яких є велике поширення, зараховуємо в СУМТ такі інновації: *шенгенська віза, ліцензія, ваучер, транзит, форс-мажор, каботаж* тощо.

Певний шар СУМТ становлять індивідуально-авторські неологізми – «новотвори діячів науки, мистецтва, літератури» [12, с. 155]. Згадані інновації можуть виникати, наприклад, з потреб у корекції термінів, які вже є в обігу, чи за браком назв для нових понять. Так, автор одного з підручників зауважує, що «нечіткість формулювання, його розпливчастість відбивається навіть у самих термінах, що застосовуються у визначенні договору морського перевезення вантажу: «перевізник» і «фрахтівник», «відправник» і «фрахтувальник» і, нарешті, «договір перевезення» і «договір фрахтування» [30, с. 134 – 135].

Інший науковець зазначає, що в Кодексі торговельного мореплавства «немає визначень певних правових категорій» [2, с. 7]. Пропонуючи власні визначення, він констатує, що «багато з дефініцій, які запропоновані у науковій роботі, можуть бути застосовані при розробці та впровадженні нової генерації навчальних посібників та підручників» [Там само, с. 9].

Появі загальномовних та індивідуально-авторських неологізмів у СУМТ сприяє й відродження в Україні деяких секторів морської галузі, зокрема тих, де певне місце посідає круїзний бізнес. Саме звідси пішли в обіг інновації: *рафтинг, круїзний ринок, індосамент, план-мапа судна, такс-фрі, європейська система, американська система*; назва спеціальності – *менеджер організації*; назви турів: *пекідж-тур, інклюзив-тур, «гастрономічний» тур, конфесіональний тур*. Нові види людської діяльності породили й нові слова – назви пов'язаних із цією діяльністю документів. Лексикон збагатився такими мовними інноваціями, як *дебоут-чартер, фрахт-контроль* тощо.

Для кращого розуміння інновацій автори вважають за необхідне подати дефініції до новотворів у самому тексті, наприклад: «введено поняття *маршрут-квитанції* – розрахункового документа, сформованого автоматизованою системою продажу проїзних (перевізних) документів відповідного виду транспорту та належним чином оформленого продавцем, що підтверджує оплату вартості перевезення і послуг з його оформлення» [8, с. 67].

У науковій мові особливого поширення набули інновації у формі аббревіатур, «їх вживають як терміни» [29, с. 7]. Проведені дослідження засвідчують, що «для пояснення складених термінів морської термінології часто використовують аббревіацію, форма фіксації якої дає змогу відтворити термінологічне значення навіть дуже складних морських назв, понять і висловів ясно й компактно, що підтверджує цінність таких процесів у сучасній українській літературній мові» [4, с. 36]. Наведемо приклади інновацій-аббревіатур у СУМТ:

1) літерні (ініціальні): *СЕКНІД* – система електронної картографічної навігаційної інформації та документування; *ЗАРП* – засоби автоматизованої радіолокаційної прокладки;

2) складові: *дигітайзер, шифтинг-борт*;

3) мішані: *картооб'єкт, рефулер* тощо.

Активним елементом у створенні інновацій у круїзному бізнесі виступають аброморфеми [29, с. 7], що повторюються в багатьох термінах і активно використовуються з різними словами, наприклад, *тур*–: *турагент*, *туроператор*, *туроператорська діяльність* тощо.

Особливої уваги заслуговують інновації, що виникають у зв'язку з підвищенням рівня автоматизації в морській галузі [5]. З'являються нові типи суден (*безекіпажні*), керовані дистанційно. З бурхливим розвитком мікропроцесорної інформаційної техніки в СУМТ маємо новотвори *судно-робот*, *автономне (безекіпажне) судно*, *оператор БМС*, *безекіпажні (роботизовані) технології*, *людино-машинна (ергатична) система*, *мостикові інтегровані системи*, *людино-машинний інтерфейс*; фіксуємо також інноваційні аббревіатури: *БМС* – *безекіпажні морські судна*; *ІУС* – *інформаційно-управляюча система*; *ДЕКвп* – *Electronic navigational chart data – ENCD*; *БДЕКвп* – *Electronic navigational chart data has – ENCBD* [5, с. 3 – 4].

З появою нового класу автоматизованих транспортних суден, «що управляються з мостика однією людиною» [5, с. 279], в СУМТ виникає інновація-аббревіатура *OMBO-ships (One Man Bridge Operated)*.

Розвиток СУМТ набув відображення й у новітній пресі. Так, у газеті «The maritime telegraph» читачам запропоновано ознайомитися з інноваціями-назвами сучасних суден: *harbor turboats (RSD Tug 2513 «Innovation»)*; *GAS CARRIER with an INVISIBLE BULB* тощо [27, с. 6].

Панівним засобом поповнення інновацій у СУМТ є запозичення, що у морській галузі набувають своїх особливостей.

Проведені дослідження дозволяють констатувати, що у складі СУМТ серед інновацій домінують іншомовні слова: *дебаркадер*, *репітер*, *транспортдер*, *афелій*, *б'єф*, *кліф*, *сюрвеєр*, *бушприт*, *нактоуз*, *деклінатор*, *фалреп*, *рефакція*, *фертоїнг*, *галвінд*, *логер*, *альголог*, *пілерс*, *флютбет*, *мартін-гік*, *люверс* тощо.

Зазначені інновації з'являються «внаслідок безпосередніх контактів між народами – носіями різних мов чи опосередковано через інші мови» [1, с. 105].

Вагоме місце в інноваційних процесах, що активізувались у СУМТ останнім часом, посідають метафоричні й метонімічні перенесення, які «є ключем до розуміння багатьох проблем сучасної науки і, зокрема, проблеми презентації нового знання» [21, с. 81] і становлять «перший етап формування значення деяких наукових понять» [21, с. 82].

Серед інновацій метафоричного плану виокремлюємо такі вислови: *стійкість резидентів*, *безпечна ізобата*, *індекс серйозності*, *навантаження карти*, *приголомшлива паралельність*, *активність маневрування*, *хвилювання судна*, *архітектура автоматичних комплексів судноводіння*, *око програми*, *порт протоколу*, *атака на відмову в обслуговуванні*, *компроміс системи* тощо.

Образність метафор у повсякденному використанні поступово втрачається, «слово деметафоризується і може ставати матеріалом для нової метафоризації» [24, с. 94]: *комп'ютерний вірус*, *око тайфуна*, *ніс судна*, *лист обшивки*, *крило вітрильника*, *гирло річки*, *профіль лопатки*, *повітряна подушка*, *караван суден* тощо.

Неабияк активізують процес виникнення інновацій терміни-словосполучення, що дають назви новим поняттям морської галузі. Вони утворюються «внаслідок поєднання в одне ціле кількох слів, що виражають певне термінологічне

поняття, мають дефініцію, позбавлені емоційно-експресивної конотації» [13, с. 71].

За своєю структурою ці терміни, як засвідчують попередні дослідження, можуть бути дво- й багатокомпонентними [19, с. 25 – 29]. У СУМТ функціонують різні – від двокомпонентних моделей до чотирнадцятикомпонентних, наприклад: *вантажі, які вивозяться з країни внутрішніми водними шляхами; автономні судна; безекіпажні морські системи; точка лінії положення визначальна; полюс географічної системи координат квазіпівденний; значення середньої квадратичної похибки виміру статичне; напрям великої осі еліпса похибок відносно меридіана; кут відхилення головної осі чутливого елемента від площини меридіана; коефіцієнт переходу від статичного значення середньої квадратичної похибки до похибки (m), що відповідає імовірності P тощо.*

Такі інноваційні новотвори громіздкі за структурою, незграбні за конструкцією, незручні до вимови та написання. Вони «вступають у вільні сполучення з іншими термінами та словами загальнолітературної мови, а потім включаються в більш широкий контекст» [22, с. 314]. Тому мовознавці пропонують уживати замість них абрєвіатури й символи. Наводимо приклади, взяті до використання в СУМТ із Національних стандартів України [9 – 11], бо вони «служать і для репродукції знань, і для створення нових знань» [13, с. 101]: *прийо́моінди́катор радіонавігаційної системи (наземної) – прийомоіндикатор РНС, ПІ РНС; кут відхи́лу головної осі чу́тливого елемента від площини меридіана – α ; зада́ний коефіціє́нт пере́ходу від радіально́ї середньої квадрати́чної похи́бки місця (M) до радіально́ї похи́бки місця (R_p), що відповідає вірогідності $P – K_{зад}$.*

У Словнику морської термінології [26] зафіксовано такі абрєвіатури: *газотурбінна установка – ГТУ; імпульсно-фазова радіонавігаційна система – ІФРНС; поправка магнітного компаса – (ДМК) тощо.*

Цілоком зрозуміло, що автори в навчальному посібнику подають, наприклад, окремим розділом «Деякі скорочення в українських науково-технічних текстах»: *АОМ – аналогова обчислювальна машина; ФАПЧ – фазове автонідстроювання частоти; СМЗ – система математичного забезпечення* [6, с. 53 – 62].

Автор монографії, в якій «розкриваються сучасні тенденції і принципи розвитку торгового судноплавства і формування структури ринку морських перевезень» [15, с. 3], вважає за необхідне подати у глосарії як загальнопоширені абрєвіатури, що функціонують у сучасній морській транспортній індустрії, так і абрєвіатури-запозичення, які є інноваційними у СУМТ, серед яких: *ОПЕС – організація країн нафтового експорту; СК – судновласницькі компанії; ФР – фрахтовий ринок; МКУБ – Міжнародний кодекс з управління безпекою; BIMCO – Baltic and International Maritime Council; CAMP – Capital asset pricing model – модель оцінки капітальних активів; ERSTU – European River Sea Transport Union.*

Отже, інновації в термінології будь-якої галузі є потужним рушієм її становлення й розбудови цієї галузі. Вони дають змогу зафіксувати ще й «тенденції розвитку мови – організму живого, динамічного, пов'язаного з життям і змінами суспільства» [12, с. 156]. Інновації в СУМТ без перебільшення збагачують мову загалом, що засвідчує рухливість її лексичного складу. Це сприяє динамічним змінам у лексичній системі сучасної української літературної мови.

1. Бевзенко С.П. Вступ до мовознавства: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2006. 143 с.
2. Брильов О.А. Арешт суден по забезпеченню морських вимог за законодавством України. Миколаїв: Атол, 2002. 242 с.
3. Варинська А.М., Корнодудова Н.М. Періоди формування морської термінології і її відбиток в українських пам'ятках писемності і словниках. *Семантика мови і світу*: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 26 – 28 вересня 2012 р. Івано-Франківськ, 2012. С.71 – 73.
4. Варинська А.М., Корнодудова Н.М. Функціонування аббревіатур у морській термінології. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: Зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 2013. Вип. 14. С. 31 – 37.
5. Вагущенко Л.Л., Кошовий А.А. Автоматизовані комплекси судноводіння: підручн. Київ: КВІЦ, 2000. 292 с.
6. Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Кримець О.М. Фахова українська мова: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2008. 272 с.
7. Городенська К.Г. Нові запозичення та новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць, Київ, 2009. Вип. VIII. С. 3 – 9.
8. Дем'янченко А.Г. Основи круїзного бізнесу: навч. посібник. Одеса: ОНМА, 2011. 240 с.
9. ДСТУ 4509: 2005. Морська навігація. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2007–04–01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2007. 31 с.
10. ДСТУ 4386: 2005. Морська навігація та навігаційне обладнання суден. Умовні позначення та скорочення. [Чинний від 2005–14–11]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 70 с.
11. ДСТУ 4475: 2005. Обладнання навігаційне суднове. Терміни та визначення. [Чинний від 2005–11–25]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 29 с.
12. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: ЦНЛ, 2006. 288 с.
13. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ: ІВЦ «Видавництво «Політехніка»; ТОВ «Фірма «Періодика», 2004. 128 с.
14. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 336 с.
15. Колегаєв І.М. Принципи конкурентного розвитку спеціалізованого розвитку спеціалізованого судноплавства глобальної морської транспортної індустрії. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 332 с.
16. Корнодудова Н.М. Багатозначність та синонімія у сучасній українській морській термінології. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць, Київ. 2009. Вип. VIII. С. 135 – 138.
17. Корнодудова Н.М. Походження, склад і функціонування морської термінології в українській літературній мові. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2010. Вип. 10. С. 280 – 284.
18. Корнодудова Н.М., Баранова М.А. До питання функціонування метафор у сучасній українській морській термінології. *Проблеми розвитку науки та освіти: теорія і практика*: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 29 – 30 квіт. 2016 р. Київ, 2016. С. 51 – 54.
19. Корнодудова Н.М., Баранова М.А. Структура багатокomпонентних термінів у морській термінології. *Південь України: етнографічний, мовний, культурний та релігійний вимір*: Матеріали міжнар. наук. конф., м. Одеса, 24 – 25 квітня 2015 р. Одеса, 2015. С. 25 – 29.
20. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручн. Київ: Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
21. Кулиев Г.Г. Метафора и научное познание. Баку: ЭЛМ, 1987. 156 с.

22. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: ЦУЛ, 2009. 392 с.
23. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
24. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.
25. Симоненко Л.О. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Київ, 2009. Вип. 8. С. 9 – 15.
26. Словник морської термінології: рос.-укр. з англ. відповідниками / наук. ред. Н.М. Неровня. Київ: Видавничий дїм “КМ Academia”, 2000. 282 с.
27. Tatiachenko V. A gas carrier with an invisible – a novelty of shipbuilding? *The maritime telegraph*. 2018. 12 July (№14). P. 6.
28. Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів: 447 термінів / уклад. В.І. Чекаловець та ін. Одеса: ОНМУ. 2007. 247 с.
29. Українська мова: енциклопедія. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.
30. Шемякін О.М. Міжнародне приватне морське право. Одеса: ЛАТСТАР, 2000. 292 с.
31. Ющук І.П. Українська мова: підручник. 4-те вид. Київ: Либїдь, 2008. 640 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМТ – сучасна українська морська термінологія

Alla Varynska

Nataliya Kornodudova

INNOVATIONS IN MODERN UKRAINIAN MARITIME TERMINOLOGY

Maritime terminology of the modern Ukrainian literary language nowadays is at the stage of intensive dynamics. This process is caused by development of the world maritime industry. It is accompanied by occurrence of terms – neologisms.

This article is of high priority because there is no systemic and well-grounded research of innovations in modern Ukrainian maritime terminology. It is focused on the factors due to which new formations in modern Ukrainian maritime terminology are created; processes of occurrence of innovations at the level of research of general-linguistic and individual author's neologisms are highlighted.

The research describes and considers by examples the innovative processes which cause the occurrence of new abbreviated formations. They help to recreate terminological meaning of complicated maritime names, concepts and expressions to make it clear and precisely.

This article also investigates metaphorical innovations which are actively applied in maritime terminology and are the key to understanding of many concepts.

Special attention is paid to innovations which have arisen due to borrowings as a consequence of contacts between nations or indirectly through other languages.

Active process of innovations is also promoted by the terms – word-combinations which reflect the meaning of new concepts of maritime industry. They are formed as a result of several words reflecting a certain terminological concept combination.

Innovations in modern Ukrainian maritime terminology promote to development of modern Ukrainian literary language proving its mobility and consistency.

Key words: innovations, term, maritime term, modern Ukrainian maritime terminology, maritime industry, neologism, abbreviation, metaphor, borrowings, compound term.